

CSIKÁNY TAMÁS

KOMÁROM, A SZŰZ VÁR – 1809*(Kossuth Kiadó, Budapest, 2012. 150 o.)*

Újabb kötettel jelentkezett Csikány Tamás hadtörténész, a koraujkori, újkori európai és magyar hadtörténelem ismert kutatója. Ezúttal azonban nem az állandó hadseregek hadviselésének változásai vagy a tüzérség, illetve a kézi lőfegyverek XIX. századi történetével foglalkozik, hanem a „Duna Gibraltárjaként” is emlegetett Komárom várának, majd erőrendszerének létrejöttével. Vizsgálata tárgyát főként az a három év (1808–1810) képezi, amikor eldőlt, hogy a Habsburg Birodalom vezetése a megváltozott hadviselési és hadászati viszonyok miatt Komárom környékén egy nagy megerősített raktárbázist fog létrehozni a tábori hadsereg támogatására. A szerző részletesen bemutatja a terveket és az építkezés első éveit, amely egy korábban feledésre ítélt várból fokozatosan létrehozta az Osztrák Császárság legmodernebb erőrendszerét a XIX. század első felében, illetve azt, hogy az erőd és az azt létrehozó koncepció hogyan vizsgázott az 1809-es, a cs. kir. és a francia erők között vívott háború alkalmával.

A bevezetőben a hadtörténész röviden bemutatja a komáromi „köszűz” „fityiszt” mutató legendáját, majd ismerteti műve témaválasztását. Ezután tisztázza a tábori és állandó erődítések közti különbségeket, illetve a várak és erődök közti tér- és időbeli eltéréseket, nem visszarettenve egy kis irodalmi „kitérőtől” sem. A következő, *Miért pont Komárom?* című fejezetben röviden összefoglalja Komárom városának és várának történetét a kezdetektől egészen a XIX. század elejéig. Rámutat, hogy a kedvező földrajzi adottságokkal (itt találkozik a Kis-Duna a Vág folyóval és az Öreg-Dunával) rendelkező hely már az ősidőktől lakott volt, és nagyon hamar törekedtek a megerősítésére. Az Árpád-korban már állandó erősség volt itt, amelynek a szerepe igazából a törökellenes háborúk idején nőtt meg, hiszen a Bécs felé vivő, Duna melletti hadiutat fedezte. Ebben az időszakban, a XVI. század közepén épült ki a ma ismert Öregvár, majd a XVII. század közepén az Újvár (vagy koronamű) is. A kuruc korban a vár a cs. kir. csapatok kezén maradt, majd a XVIII. század folyamán fokozatosan elvesztette jelentőségét és 1785-ben (néhány kincstári épület kivételével) a város tulajdonába került. A szerző itt részletesen bemutatja a vár korabeli állapotát (kis kitekintéssel az akkori erődépítéssel elveire és szakkifejezéseire), majd a fejezetet I. Ferenc osztrák császár 1807. évi látogatásának leírásával, illetve az egyre gyarapodó „Rév-Komárom” városa területi, gazdasági és kulturális helyzetének ismertetésével zárja.

A *Komárom ismét a hadügyi iratok oldalaira kerül* című fejezet a helység katonai felértékelődésének folyamatát és következményeit mutatja be. A francia forradalmi, majd a napóleoni háborúk jelentős változásokat hoztak a hadviselés művészetében; az addigi, főleg a határ menti erődökért, sok manőverezéssel vívott háborúkat felváltották a gyors felvonulással járó, a döntő csata keresésére irányuló hadjáratok. Ez megváltoztatta az erődök szerepét is: ezután a tábori csapatok hadműveleteit kellett elsősorban támogatniuk. Mivel a Habsburg-birodalom ezekben a háborúkban sorozatos vereségeket és területi veszteségeket szenvedett, így nemcsak a hadsereget kellett újjászervezni és modernizálni, hanem új hadászati koncepciót is ki kellett dolgozni. A Károly főherceg vezette hadügyi reformokkal párhuzamosan Anton Mayer von Heldensfeld tábornoki ezredes 1807-ben kidolgozott terve egy várható nyugati és északi támadással szemben Komáromot jelölte meg mint a birodalom „fő hadi gyülekezőhelyét”, amelyet egy komoly erőrendszerrel védett raktárbázissá kell alakítani. 1808-ra elkészült az erődítési terv és az uralkodói döntés következtében Johann Chasteler altábornagy irányításával megkezdődött a vármag modernizálása és új hídfőerődök építése. A szerző itt részletesen, számos térképpel és táblázattal bemutatja az építkezés folyamatát, a felvonultatott anyagi és emberi erőket, illetve azt a nehézkes és drága folyamatot, ahogy a várostól sikerült megszerezni az erőd kibővítéséhez szükséges területeket. 1809 elejére azonban már javarészt befejeződött az Öreg- és Újvár modernizálása és elkészültek a hídfőerődök is.

A következő fejezet, amely *A háború, amely felgyorsította az erődépítkezést* címet viseli, bemutatja, hogy miért nem folytatódhatott békében az erőrendszer kialakítása. 1809 tavaszán ugyanis

az Osztrák Császárság uralkodói körei (Károly főherceg tiltakozása ellenére) elérkezettnek látták az időt, hogy a Spanyolországban lekötött Napóleonnak visszavágyjanak. A szerző ezután röviden bemutatja a háború politikai előzményeit, majd felvázolja a hadjárat főbb eseményeit az osztrák hadüzenettől az asperni csatáig. Megállapítja, hogy bár a kezdeményező fél Károly főherceg volt, Napóleon seregeinek mind a Duna mentén, mind Itáliában sikerült megállítaniuk, majd visszavetniük a cs. kir. csapatokat, így májusban már Bécs is a franciák kezére került. A francia diadalmenetnek Aspernél sikerült ugyan megálljt parancsolni, de a háború folytatása várható volt; ez pedig azt jelentette, hogy a Magyar Királyság területén is hamarosan hadműveletek kezdődnek. A következő fejezet, *A komáromi várépítkezések sürgetése* ezért már azokat az erőfeszítéseket mutatja be, ahogy az új várparancsnok, Martin von Dedovich ezredes igyekezett befejezni a már meglévő erődelemléteket és felkészíteni a várat a várható ostromra. Ez június elejére nagyjából sikerült is.

A *Komárom a hadszíntéren* című fejezetben a háború magyarországi területen folyó hadműveleteit ismerteti röviden Csikány Tamás, a pozsonyi cs. kir. hídfő ostromától a győri csatáig. Itt megállapítja, hogy bár a János főherceg vezette cs. kir. és a József nádor vezette magyar nemesi felkelő csapatok súlyos vereséget szenvedtek Jenő itáliai alkirály francia hadseregétől, ám a közvélekedéssel szemben a cs. kir. és magyar nemesi haderő korántsem hullott szét, hanem rendezve sorait Komáromhoz vonult vissza.

A *Komárom, a hídfő* című fejezet az erőd és körzetének hadieseményeit ismerteti 1809. június közepétől július elejéig. A szerző itt bemutatja a cs. kir. és a nemesi felkelő csapatok újjászervezését, az erőd építésének folytatását és felszerelését, a József nádor által támogatott, Komárom városát és a táborn fedező „Nádor-vonal” építésének megkezdését, a Csallóköz biztosítását, a főhercegek haditerveit és elképzeléseit és természetesen az előrenyomuló franciákkal vívott kisebb-nagyobb összecsapásokat is, amelyek zömmel a cs. kir. csapatok sikereivel zárultak. Megállapítja, hogy a Komáromnál az erődök védelmében állomásozó cs. kir. csapatok miatt Jenő alkirálynak Napóleon egyik utasítását sem sikerült végrehajtania: sem a cs. kir. csapatokat, sem a Duna-hidat nem tudta megsemmisíteni és Buda felé sem tudott előrenyomulni.

A kötet leghosszabb fejezete, az *Összes államaim legfontosabb pontja Komárom* a háború szempontjából sorsdöntő wagrami csatától a schönbrunni békéig tartó, eddig kevésbé ismert időszakot mutatja be, elsősorban Komárom körzetében. A szerző előbb ismerteti a döntő, 1809. július 5–6-án lezajló wagrami csata és a július 12-én megkötött zناimi fegyverszünet eseményeit, majd rámutat, hogy ezzel még korántsem ért véget a háború. A július közepén Komáromba érkező I. Ferenc császár és az udvar korántsem akarta elfogadni a Károly főherceg által aláírt fegyverszünetet, és a háború folytatására készült. Ebben pedig Komáromnak mint központi bázisnak komoly szerepet szántak. Így folytatódott az itt lévő csapatok újjászervezése és megerősítése, egy új hadsereg szervezése, az erőd, illetve a város körülvevő sánctábor építése, valamint elkezdődött a Duna és a Balaton közti terület megerősítése is. Csikány Tamás számos tervvel, térképpel, ábrával és fotóval mutatja be ezt a mára jórészt elfeledett védelmi vonalat.

A kötetet két utolsó részében a szerző előbb *A háborúskodás vége és a schönbrunni béke* című fejezetben ismerteti, hogy milyen előzmények vezettek végül az október közepén megkötött békéhez, illetve elemzi annak az Osztrák Császárságra nézve súlyosan hátrányos területi és katonai következményeit, majd bemutatja a nemesi felkelés feloszlását és az észak-dunántúli erődítések építésének leállítását. Az utolsó fejezet, a *Sem csellel, sem erővel* című pedig az 1809-es háború tanulságait levonó 1810-es új cs. kir. erődítési rendszer koncepcióját tartalmazza, amelynek első helyén Komárom mint „az egész monarchia fő-központi raktárbázisa” szerepel. Ez az uralkodói döntés a következő több mint fél évszázadra döntően meghatározta a város sorsát. A kötetet forrás- és irodalomjegyzék, német és angol nyelvű összefoglalók, valamint a komáromi erődrendszert bemutató tervek és térképek, illetve a korabeli katonai egyenruhákat ábrázoló rajzok zárják.

A kötetben, mint minden munkában, előfordulnak nyomdahibák, elírások, és kisebb hibák is. A vonatkozó Rejtő idézet nem az *Az előretolt helyőrségből*, hanem *A három testőr Afrikában* című kötetből való (8. o.). A hainburgi győzelmet inkább az első morvamezei csataként szokás emlegetni és a magyar hadak parancsnoka nem István herceg, hanem IV. Béla király volt (10. o.). „Deutsch-Wagram” helyesen „Deutsch-Wagram” (102. o.); a „Hauptlute” helyett pedig inkább „Hauptleute” irándó (149. o.). A mellékleteknél az I. táblánál a 16. pont feloldása hiányzik; a XI. tábla a felirat

szerint „francia sorgyalogosokat”, míg a magyar fordítás szerint „francia könnyűgyalogosokat” ábrázol; végül a XVI. tábla a felirat szerint az „5. tábori tüzérezredet” ábrázolja, míg a fordítás szerint osztrák tüzéreket tüzelőállásban egy 12 fontos ágyúval.

A fentiekől függetlenül a recenzens csak ajánlani tudja ezt a gazdagon illusztrált, olvasmányos, kiváló minőségű könyvet mindazoknak, akik Komárom történetének eme sorsfordító éveiről akarnak minden korábbiánál részletesebb ismereteket szerezni.

Kemény Krisztián

CANDAN BADEM

THE OTTOMAN CRIMEAN WAR (1853–1856)

The Ottoman Empire and Its Heritage series

(The Netherlands: Brill, Leiden, 2010. 432 o.)

Badem monográfiája több szempontból is egyedülálló kötet. Ez az első török szerző által írt mű, amelyik komparatív módon – túllépve az egyoldalú török megközelítésen – írja meg a krími háború történetét, ugyanakkor a témáról szóló szakirodalommal ellentétben, az Oszmán Birodalom szerepére koncentrálnak. Unikális azért is, mert az eddigi kutatásokban lényegében teljesen figyelmen kívül hagyták az oszmán levéltári forrásokat, melyekből a szerző sokat merít; de – meg is jegyzi – török létére még ő sem tudott bejutni minden hazai levéltárba; ugyanakkor orosz és angol levéltári forrásokat is felhasznál művében. Végül, túllépve a hagyományos hadtörténeten, a háború gazdasági és társadalmi hatásaival is részletesen foglalkozik.

Az első fejezetben a szerző a szakirodalmat elemezve különösen kritikus hangnemet üt meg az eddig megjelent török munkákkal szemben, amelyek sokszor csak nyugati művekből vesznek át részeket – azokat is sok hibával. Külön áttekintést ad Badem az orosz és a rendkívül gazdag angol nyelvű irodalomról is, kiemelve azokat, amelyek részletesebben tárgyalják az Oszmán Birodalom szerepét.

A második fejezetben a háború kirobbanásának okairól olvashatunk. Elsőként az Oszmán Birodalom helyzetét elemzi, bemutatva katonai erejét is, összevetve az orosz hadsereggel. Röviden, nagyhatalmanként összegzi az egyes országok politikai érdekeit és befolyását az oszmán döntéshozásban. A háború kirobbanásának folyamatánál a közismert események bemutatásán túl a szerző számos török forrással árnyalja az oszmán kormánykörök megosztottságát, bizonytalanságát és döntéseik hátterét.

A leghosszabb, a kötet majdnem felét kitevő harmadik fejezetben tárgyalja Badem a háború katonai és diplomáciai eseményeit. A Porta 1853. október 4-én deklarálta a háborút Oroszországgal. Az orosz szakirodalomban gyakran előforduló állítás, hogy az oszmánok által az orosz dunai hadak parancsnokának átadott, a román fejedelemségekből kivonulásukat követelő ultimátum határidejének lejártá előtt támadták meg a cári állásokat. A szerző szerint azonban Ömer pasa október 8-án átadott ultimátumát az oroszok 10-én visszautasították, így nem sértették meg a hadijogot, amikor az oszmán tüzérség október 21-én orosz hajókra nyitott tüzet a Dunán. A nyugati szakirodalomban méltatlanul mellőzött dunai front eseményeinek bemutatásával folytatódik a mű, ahol az oszmánok 1853-ban szép sikereket értek el.

A színopi tengeri ütközet leírásának tág teret ad a szerző, mivel ez egyrészt lényegében kiiktatta a háborúból az oszmán flottát, másrészt döntő szerepe volt a szövetségesek hadba lépésének. Az oszmán tengeri haderő felkészültségben és tüzerőben eleve alul maradt a fekete-tengeri orosz flottával szemben, ráadásul tovább gyengítette őket a vezetők rivalizálása, nem beszélve arról, hogy sok tengerésztiszt valójában semmiféle képzettséggel sem rendelkezett. Színopnál az oszmánoknak